

Moderne importord i språka i Norden

Titel: Engelsk eller ikke engelsk
– *is that the question?*

Forfatter: Stig Johansson

Kilde: Moderne importord i språka i Norden I.
Med 'bil' i Norden i 100 år. Ordlaging og tilpassing av utalandske ord,
2003, s. 123-137

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive>

© Novus forlag 2003

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Engelsk eller ikke engelsk – *is that the question ?*

Stig Johansson

Oslo

1. Ett nytt ord kommer in

För några dagar sedan blev den tvivelaktiga nya leken *streetracing* beskriven på förstasidan i *Aftenposten*:

Gaterace. I opptil 250 km/t gjør de unge bilførererne vanlige veier til sine racerbaner. Etterpå legger de skrytevideoer ut på Internett. Politiet er i villrede, og vet ikke hva de skal gjøre. [...] *Streetracing*, på norsk må det bli *gaterace*, kalles fenomenet den unge sjåføren og mange andre er del av over hele landet. Miljøet, som bruker store deler av sin tid og penger på å mekke frem fartsuhyrer, har ifølge Arild Dyrkorn eksplodert de siste to-tre årene i hele Skandinavia. Han er journalist i bilblader, og en del av *streetracing*miljøet. (*Aftenposten* 7.10.02)

Redan nästa dag tog *Aftenpostens* tecknare Inge Grødum upp ordet i en kommentar till den norska budgetdebatten. I hans karikatyrteckning ser vi hur kungen och kronprinsen i Fremskrittspartiet och den nye medlemmen, rallycrossföraren Martin Schanche, håller på att köra förbi en bekymrad statsminister Bondevik.

Exemplet visar hur fort ett nytt ord kan sprida sig. Det visar också hur en språkmedveten journalist kan föreslå en norsk beteckning: *gaterace* (intressant nog innehåller detta ordet det gamla engelska lånet *race*). Men förhoppningsvis försvinner snart både ordet och den livsfarliga leken.

2. Projektet "Engelsk i norsk språk og samfunn"

I många år läste jag texter på detta sättet, både tidningar och andra texter, och samlade in ett stort material. Det blev utgångspunkten för projektet "Engelsk i norsk språk og samfunn". Meningen med projektet var att se på vad som sker med de två språken som är i kontakt: Vilka engelska element tas upp? Hur förändras de i form, betydelse och bruk? Vad sker med det mottagande språket, norskan? Hur kan vi förklara utvecklingen?

Jag hade glädjen att få duktiga studenter vid min sida. Ett ganska stort antal hovedfagsstudenter har skrivit hovedfagsoppgaver om olika sidor av utvecklingen. Framför allt fick jag en duktig doktorand, Anne-Line Graedler, som skrev sin doktorsavhandling om anpassningen av engelska lånord (Graedler 1998). Tillsammans har vi också skrivit en ordbok, *Anglisme-ordboka* (1997), och en helt ny bok där vi sammanfattar resultaten från vår verksamhet: *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn* (Johansson & Graedler 2002).

Givetvis är vi inte de enda som har varit upptagna av saken. Redan 1945 publicerade Aasta Stene sin bok om *English Loan-words in Modern Norwegian: A Study of Linguistic Borrowing in the Process* (Stene 1945). Men bortsett från Stenes arbete har det – fram till de allra sista åren – i huvudsak varit fråga om kortare arbeten, speciellt artiklar där det engelska inflytandet diskuteras från ett språkvårdsperspektiv. Vår projekt var tänkt som ett *deskriptivt* projekt. Det var inte för att vi menade att språkvårdsperspektivet var oviktigt, men för att en kartläggning borde vara en förutsättning för en meningsfull debatt.

I den nya boken där vi sammanfattar resultaten av vårt projekt blev det naturligt att inte bara beskriva utvecklingen, men också diskutera konsekvenserna av det engelska inflytandet. En fråga som vi tar upp är förhållandet mellan lånord, eller importord, och norska avlösarord. Det är det som jag har fått i uppdrag att diskutera här. Jag är medveten om att jag – för att använda ett engelskt uttryck – ”stick my neck out”, eller – för att använda ett norskt uttryck – ”stiller meg laglig til for hogg”.

3. Norsk språkråds arbete med avlösarord

Det pågår ett viktigt arbete med avlösarord under ledningen av Norsk språkråd. Två initiativ är den elektroniska diskussionsgruppen Ordsmia (<http://www.sprakrad.no/ordsmia.htm>) och den nya Ordlabben som har etablerats i samarbete med Dagbladet i tidningens nätutgåva (www.dagbladet.no/kunnskap/ordlabben). Senare kommer andra att tala i detalj om Ordsmia. Jag vill bara understryka att jag har stor sympati för arbetet, även om jag kommer att framföra en del kritiska synpunkter.

4. Se på språket

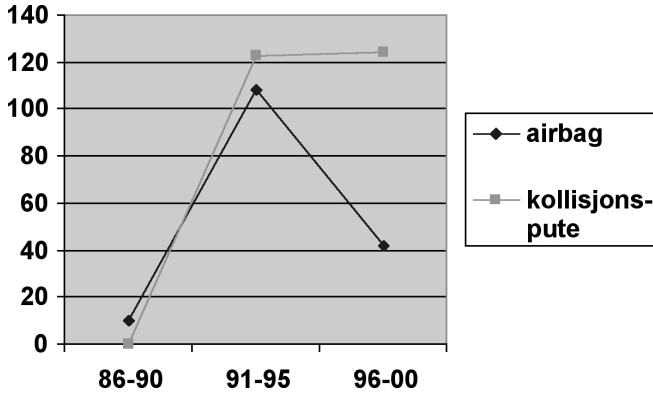
Min grundhållning som språkforskare är: se på språket! Hur används språket? Det borde vara en självklar fråga för en lingvist, men alla som känner till modern språkvetenskap vet att det inte nödvändigtvis är så. Min första kritiska synpunkt när det gäller diskussionen av avlösarord i Norge, som jag uppfattar den, är att den är alltför lite baserad på en undersökning av språkbruk. Hur används orden som ska ersättas? Hur kan man använda de föreslagna avlösarorden? Finns det redan goda norska alternativ? Ska man över huvud taget ersätta alla importord?

I min diskussion kommer jag att referera till den elektroniska databasen A-tekst, som jag har använt flitigt i ca. 10 år. Databasen innehåller den redaktionella teksten från *Aftenposten* sedan april 1984, och där finns nu också flera andra källor: *Dagsavisen*, *Dagbladet*, *Bergens Tidende*, *Dagens Næringsliv*, årsboken *Hvem, Hva, Hvor* och text från Norsk Telegrambyrå. Det är ett mycket värdefullt material, också för en lingvist. Jag är förvånad över att det inte tycks ha blivit använt i diskussionen av avlösarord.

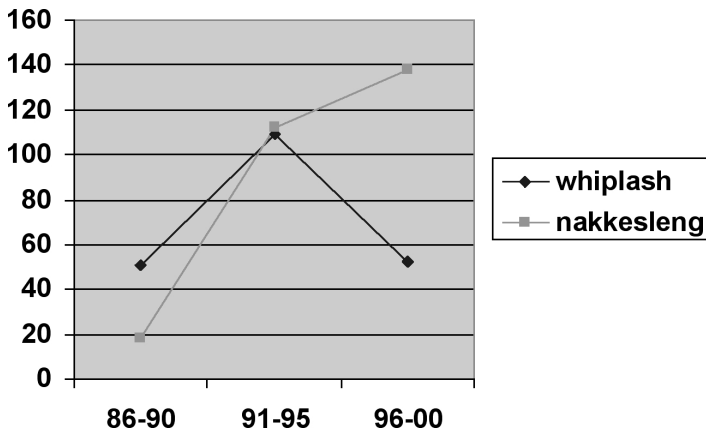
5. Konkurrenten mellan importord och avlösarord

En slags undersökning som man lätt kan göra med utgångspunkt från A-tekst är att studera konkurrenten mellan importord och avlösarord. Jag tar upp ett par exempel från

vår nya bok. Figur 1 och 2 jämför antalet artiklar i *Aftenposten* som innehåller orden *airbag* och *kollisjonspute* samt *whiplash* och *nakkesleng* under tre femårsperioder: 1986-1990, 1991-1995, 1996-2000. Vi ser att de norska avlösarorden har bågge segrat i konkurrensen med de engelska orden. De två senaste åren (2001-2002) visar samma tendens i alla de stora tidningarna, med undantag av *Dagens Næringsliv*, som hade ungefär samma frekvens för de norska och de engelska orden.

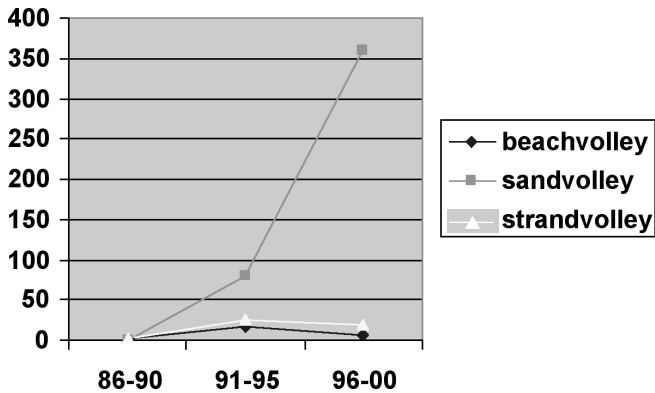

Figur 1 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *airbag* vs. *kollisjonspute*

Figur 2 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *whiplash* vs. *nakkesleng*

Figur 3 visar ett annat exempel: *beachvolley* vs. *sandvolley* och *strandvolley*. Också här har ett avlösarord vunnit i konkurrensen med det engelska ordet.

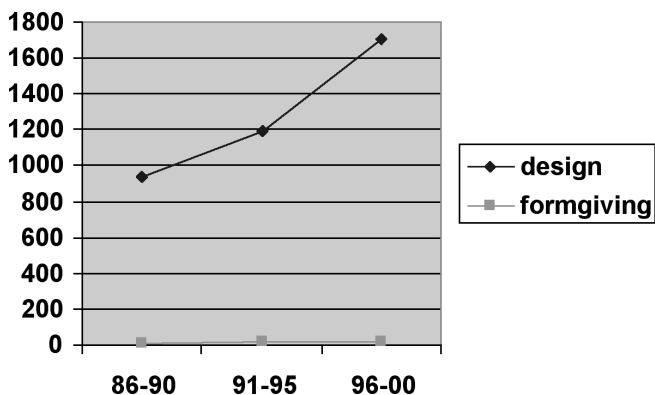

Figur 3 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *beachvolley* vs. *sandvolley* och *strandvolley*

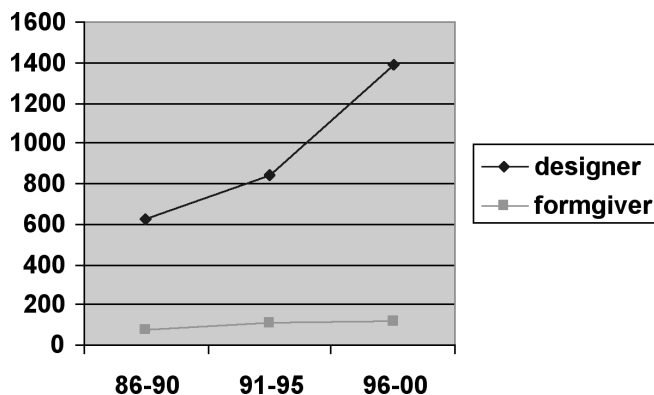
De tre segrande norska avlösarorden i exemplen är alla kreativa omskrivningar. Det är inte fråga om en passiv efterrapning av den engelska förebilden. Orden följer norskans regler och ger tydligen god mening för norrmän. *Sandvolley* förefaller naturligare än *strandvolley* därför att sporten utövas på sand, men inte nödvändigtvis på en strand. Upplysningar från Norsk volleyballförbund visar att valet av term går tillbaka till ett beslut i förbundet i början av 1990-talet. Ordsmeder: Var inte bundna av den engelska modellen! Bilda allianser!

A-tekst gör det inte bara möjligt att studera konkurrensen rent kvantitativt, vi kan också studera själva processen. När kommer de engelska orden in? Hur introduceras de? När kommer norska avlösarord in? Är det konkurrens mellan olika avlösarord? Hur kan vi förklara utvecklingen? Här är det utrymme för många nya studier.

Ett exempel som inte står i vår bok är *fringe benefits*. I A-tekst från 1984 och till oktober 2002 finner vi bara 5 artiklar som innehåller det engelska uttrycket *fringe benefits*, den sista från 1992. Under samma tidsperiod var det nästan 1500 artiklar som innehöll det norska ordet *frynsegoder*. Många exempel visar att det lönar sig att finna avlösarord. Men inte alltid; se figur 4 och 5.

Figur 4 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *design* vs. *formgiving*

Figur 5 Frekvens i *Aftenposten* 1986-2000: *designer* vs. *formgiver*

De engelska orden är tydligen alltför väl inarbetade för att kunna ersättas. Konklusionen blir: Ordsmeder, smid medan järnet är varmt!

6. Hur används ordet som ska ersättas?

När importord och avlösarord blir diskuterade, sker det alltför ofta utan att de sätts in i en naturlig kontext. Jag föreslår att en diskussion av avlösarord tar som utgångspunkt några exempel som visar hur importordet som ska ersättas faktiskt används. Då kan man undgå många hopplösa förslag.

Outsourcing

Det engelska ordet används ofta i nyare norska texter. Första förekomsten i A-tekst är från *Dagens Näringsliv*, december 1991. I A-tekst förekommer ordet i cirka 120 artiklar från början av 2001 till november 2002. I ett exempel från 1994 används *funksjonsinnleie* som understöd (se avsnitt 11). Senare finner vi också: *innleie* (av *arbeidskraft*), *utsetting* (av *tjenester*), *konkurransutsetting*, *utskillelse*, *utkontraktering* och *utflagging*.

Outsourcing er problematisk ur formell synpunkt. Det uppfattas som ett främmande ord och föregås ofta av *såkalt* eller används med anföringstecken. Allt detta tyder på att det är behov för avlösarord, och det finns också goda förslag bland orden som förekommer som understöd.

Norsk språkråd har föreslagit *driftsutsetting*, och *Norsk dataordbok* använder *funksjonsinnleie/funksjonsinnleige*, men dessa lösningarna är knappast tillfredsställande. *Outsourcing* följs ofta av ett prepositionsuttryck: *outsourcing av arbeidsoppgaver / tjenester / ansatta / arbeidsplasser*. Här passar inte *funksjonsinnleie* eller *driftsutsetting*. Dessutom är det också behov för ett verb: *outsourc* *oppgaver / tjenester* osv. Den bästa lösningen är att använda ord och uttryck som både kan användas som substantiv och verb: *sette ut/bort*, *utsetting/bortsetting* (av *arbeidsoppgaver*, *tjenester*); *skille ut*, *utskillelse* (av *ansatte*, *arbeidsplasser*). Orden följer norskans regler och passar in i naturliga sammanhang där substantivet *outsourcing* och verbet *outsourc* förekommer. Dessutom förekommer de redan i naturliga texter. Ordsmeder: Se på det levande språket!

Mail

Mail blir ofta använt i norskan. I A-tekst från januari 2001 till september 2002 förekommer ordet i omkring 800 artiklar. Motsvarande tal för det norska ordet *epost* är cirka 3100. Andra norska konkurrenter är marginella: *skjermbrev* 5, *skjermpost* 1, *ebrev* 19. Verbet *maile* är också ganska vanligt, medan den norska konkurrenten *eposte* är marginell. Livskraften i det engelske verbet visar sig genom att det används i många olika konstruktionstyper: *maile henne / til lederen / meg en liste / trusler direkte til ... / TV3 sin vrede / meg om et problem / med Doddo / hverandre*.

I svenska och tyska har det engelska ordet fått fotfäste både som substantiv och verb. Om vi ska döma av resultatet från A-tekst, är det goda skäl till att acceptera lånorden också i norska, eventuellt med anpassad stavning.

Det är viktigt att inte se på varje ord för sig. *Outsourcing* måste ses i sammanhang med *outsource*, *mail* i sammanhang med *maile*. Ordsmeder: Tänk på att ord inngår i nätverk!

7. Måste ett engelskt ord ersättas av ett norskt ord?

Vi har sett exempel på att det redan finns goda norska ord, så att det inte är nödvändigt att hitta på något nytt. Ett annat exempel är *spinoff*, som tidigt blev diskuterat i Ordsmia.

Spinoff

Spinoff är problematiskt ur formell synpunkt. Det är osäkerhet om genus: *en* eller *et spinoff*? Det första är vanligast i A-tekstmaterialet. Det är variation i stavningen av sammansättningar: *spinoffeffekt*, *spinoff effekt*, *spin-off effekt*, *spinoff-effekt* och *spin-off-effekt* förekommer alla i A-tekst. På norska används ordet mest i sammansättningar, särskilt *spinoffeffekt*, *spinoffprodukt* och *spinoffserie* (på TV). Det enskilda ordet *spinoff* kan användas på samma sätt, och det måste då framgå av sammanhanget vilken slags "spinoff" det är fråga om. Bland möjliga avlösarord i A-tekstmaterialet (med *spinoff* som omvänt understöd; se avsnitt 12) finner vi: *tilleggsgevinst* (för *spinoffeffekt*), *biprodukt* (för *spinoffprodukt*) och *avlegger* (för *spinoffserie*).

I diskussionen av *spinoff* i Ordsmia kom det fram en lång rad förslag: *sidevirkning/sideverknad*, *biprodukt*, *følgeprodukt/prosjekt*, *knoppskudd*, *kjølvann/kjølvatn*, *avspinn*, *avfresning/avfresing*, *avsprett* osv. De sista förslagen är mer eller mindre direkt baserade på det engelska ordet, och en av deltagarna i diskussionen har följande kommentar: "När vi skal finne gode, norske ord, må vi også kunne fri oss fra det opprinnelige (utenlandske) ordet" (Trygve Monsen, på desken! i *Aftenposten*). Det engelska ordet kommer ursprungligen från verbfrasen *spin off* "to throw off by or as if by centrifugal force in spinning" (*Oxford English Dictionary*), men det är nog oklart för den som använder språket, och det blir säkert inte klarare för norrmän som måste tolka ett norskt avlösarord via den ursprungliga betydelsen på engelska.

Ett av de bästa förslagen från Ordsmia är *kjølvann/kjølvatn*. Det passar bra i sammansättningar (*kjølvannseffekt*, *kjølvannsprodukt*, *kjølvannsserie*), men som det blev sagt i diskussionen kan det inte användas som ett enskilt ord. Vi kan inte säga *et kjølvann*. Eftersom *spinoff* inte är en fäckerterm, skulle det inte vara nödvändigt att finna *ett* norsk ord som precis motsvarar det engelska uttrycket. Förslagen som vi finner i naturliga texter

visar att det finns flera olika möjligheter att fånga upp det väsentliga i betydelsen på norska, med lite olika associationer.

Stayer

Nyligen blev *stayer/stayerevne* diskuterade i Ordsmlia. Før *stayerevne* kom det fram flera bra förslag på ord som redan finns i språket: *sisu* (ett finsk lånord), *utholdenhet*, *tæl*. *Stayer* visade sig vara svårare. Någon nämnde *seiging*, ett annat förslag var *langtraver* ("brukes visstnok i hestesportmiljøer"). Det blev också nämnt att *stayer* kanske kunde översättas med *utholder*, och förslagsställaren lägger till att han "har inntrykk av at stayer er vanligere enn stayerevne". Hur passar förslagen in om vi ser på användningen av *stayer/stayerevne* i naturliga texter?

För det första visade en undersökning av 100 exempel från A-tekst att *stayerevne* var använt i mer än hälften av exemplen, *stayer* i mindre än en tredjedel. Dessutom förekom ordet i andra sammansättningar: *stayeregenskaper*, *stayerånd*, *stayerløp*, *stayersted*, *stayerdronningen*. Här är några exempel där *stayer* är använt i en naturlig kontext:

Eldjor [häst] er en typisk allrounder. Han er god fra start, god til mål, god sprinter og god *stayer*. (*Bergens Tidende* 20.7.02)

Erling Jevne er en *stayer*, en langdistanseløper. (*Aftenposten* 23.3.02)

Jeg er en "stayer". Det er ikke nok å være begavet, du må holde ut, prøve om igjen, gang på gang. (*Aftenposten* 4.9.02)

Country, det er skikkelig musikk. Shania Twain har blitt litt for pop i Norge, men Allan Jackson, det er en *stayer*. (*Dagbladet* 4.8.00)

[...] det kunne blitt riktig interessant om han hadde fått fortsette. At han var en *stayer*, viste den fascinerende og tiljublede prosessen som førte frem til "Oslo-avtalen" [...] (*Aftenposten* 27.4.02)

En *stayer* innen julepynten, denne fra Glasmagasinet [...] (*Aftenposten* 22.12.00)

Om dette blir en klassiker er uvisst, men den kommer til å bli en *stayer* i CD-spilleren min. (*Aftenposten* 29.10.02)

Stayer används om travhästar, långdistanslöpare, politiker, folk i underhållningsbranschen osv. och ibland också om ting. Om vi testar förslagen till avlösarord, är det ett som passar någorlunda bra: *langtraver*. Går vi så vidare och ser på användningen av *langtraver* i A-tekst, finner vi ganska många exempel, om än inte på långt när så många som för *stayer*, och användningen är ganska speciell. Ordet används nästan uteslutande om poplåtar, filmer, radioprogram, TV-serier och liknande.

Vad gör en ordsmed? Är det möjligt att få genomslag för *langtraver* i en vidare bruk utan att ordet blir alltför vagt och oprecist? Det bästa är nog att inte satsa på ett ord, men se på olika möjligheter som redan finns i norska språket. För det vanligaste uttrycket, *stayerevne* (och *stayerånd*, *stayeregenskaper*) har vi goda lösningar (se ovan). *Stayer* i

transport- och idrottssammanhang har en precis betydelse som kan uttryckas genom en sammansättning: *langtraver*, *langdistansløp*, *langdistansløper*, *langdistansespesialist*. I andra fall måste man kanske tänka sig en omskrivning: *han er en stayer* – *han har vist stor utholdenhet*, *han har sisu*, *han er seig*, *han er en mann med tæl* eller liknande.

Märk att *han er en utholder* kopierar en konstruksjonstyp som ibland måste återges med en omskrivning. Jämför följande exempel från Engelsk-norsk parallellkorpus (www.hf.uio.no/iba/prosjekt/):

When I was in kindergarten, I was *a biter* [...]

Da jeg gikk i barnehagen, pleide jeg å bite de andre ungene [...]

But he is *a collector* of flies.

Men han samler på fluer.

”Daggett’s *a charmer* when he wants,” she said.

”Dagett har sjarm når han vil,” sa hun.

Sinbad was *a great crier*.

Sinbad var kjempegod til å grine.

Att välja *en utholder* i stället för *a stayer* skulle innebära att ändra en ordform, men ändå bevara det engelska uttryckssättet.

Det finns ingenting som säger att norskan alltid måste ha *ett* ord som passar för *ett* engelskt ord. Ordsmeder: Tänk på rikedommen i det egna språket!

8. Finns det redan goda avlösarord?

I många fall kan man finna förslag till avlösarord i naturlig text. Det har vi sett exempel på tidigare. Givetvis kan det vara bra att låta fantasin spela, men varför inte se på det som redan finns? Låt oss se på ett par ord som nyligen har diskuterats i Ordsmia.

Kiteboarding

I diskussionen kom det fram ganska många förslag: *brettdraking*, *drakesurfing*, *snødraking*, *dragekøyring*, *dragesnørefart*, *drake(vass)ski*, *drakeski*, *dragebrett*, *snøglenting*, *vannglenting*. De två sista förslagen bygger på etymologin för det engelska ordet: *kite* är ursprungligen en beteckning på en fågel, på norska ”glente”. Men i den betydelsen som vi har i *kiteboarding* är *drage/drake* sedan länge etablerat på norska. Om man skulle välja *snøglenting/vannglenting*, blir resultatet att en engelsk form ersätts med ett norskt ord som endast kan tolkas via den ursprungliga betydelsen på engelska – ganska misslyckat om tanken är att befria norskan från det engelska inflytandet.

Det hade varit en god idé att undersöka om det redan finns en norsk term. Det finner vi i A-tekst:

Kiteboarding eller *drageseiling* er noe så sjeldent som en revolusjonerende måte å utnytte vindkraften på. En kjempestor drage (av typen du lekte med som barn) styres med et sett kraftige liner. På beina stropper du et brett, og så kan du sveve

25 meter over bølgene, snurre rundt nesten som på et wakeboard, eller kjøre minst dobbelt så fort som brettseilerne. (*Dagbladet* 1.9.02)

Ett liknande eksempel finner vi i *Bergens Tidende* (3.9.02). Exempelen ger både en forklaring av vad sporten går ut på och tar upp ett norskt avlösarord. Om vi undersöker saken närmare, finner vi att det är tre varianter av sporten: *kiteboarding*, *kiteskiing* och *kitesurfing*. Därför är det viktigt att se på alla tre i sammanhang. Framför allt är det viktigt att veta precis vad det är som de engelska orden refererar till. Om ord av denna typen ska ersättas, bör en ordsmed ta kontakt med dem som har förstahandskunskap. I detta fallet kan man gå till nätadressen www.kiting.no (och därifrån till andra adresser). Att ta kontakt med dem som är närmast berörda är också avgörande för om ett avlösarord ska få genomslag. Ordsmeder: Gå ut i fältet!

ROV

Det engelska ordet *ROV* är en förkortning för *remotely-operated vehicle*. En rad mere eller mindre fantasifulla förslag till avlösarord kom fram i Ordsmia: *fartøysfjernstyring*, *FFS*, *fjernstyrt miniubåt*, *fjernstyrt undervannsfartøy*, *fjernstyrt båt*, *dronebåt*, *FUF*, *FUFartøy*, *drabantbåt*. Återigen hade det varit en god idé att undersöka om det redan finns ord i bruk. Här är ett par exempel från A-tekst:

Nopef hevder ”Geofjord” definitivt ikke er et seismisk skip, men et flerbruksfartøy som blant annet utfører konstruksjonsarbeid med *fjernstyrte undervannsfarkoster (ROV)*. (*Dagens Næringsliv* 21.6.02)

I formiddag satte altså skipper Odd Hermansen på redningsskøyta *miniubåten, ROV'en*, i sjøen igjen og startet den tidkrevende letingen. (*Aftenposten* 8.6.01)

Märk att *ROV* används som omvänt understöd (se avsnitt 12) i båda exemplen.

En närmare undersökning av norska texter visar att *miniubåt* är det vanliga uttrycket för en ”fjernstyrt undervannsfarkost”. Mot denna beteckningen kan etymologen invända att *ROV* egentligen är ett mera generellt uttryck, men det är inte relevant för modern norska. Pedanten kan invända att *miniubåt* inte är precis nog. Men om det är risk för missförstånd, kan författaren använda omvänt understöd eller sätta in ”fjernstyrt” vid första omnämmandet. Senare i texten blir det helt klart vad *miniubåten* refererar till. Exempel av just denna typen finner vi i A-tekst. Ordsmeder: Om möjligt, bygg på det som redan finns!

9. Bör det engelska ordet ersättas?

Det är inte självklart att alla importord bör ersättas. Det gäller speciellt kulturspecifika ord. Två ord som har diskuterats i Ordsmia är *bagel* och *doughnut*, som betecknar bakverk med anknytning till judisk respektive amerikansk matkultur.

Bagel

I diskussionen kom det fram flera förslag, bl.a.: *ringstykke*, *bygel*, *matboyle* och *beigel*.

Ordsmia-redaktøren rekommenderade *beigel*, dvs. *bagel* med förnorskad stavning. Under mitt arbete med ordet gick jag till restauranten *Bagel & Juice* i Oslo för att se på olika varianter av bakverket. ”Finns det ett norskt ord för detta?” frågade jag. Damen bakom disken svarade: ”Bagel – det er jo det det er”. De norska avlösarorden som kom fram i Ordsmia är nog svåra att inarbeta för något med så specifik referens. Eftersom bakverket nu är ganska vanligt förekommande i Norge, verkar det vara en god idé att följa rekommendationen från Ordsmia-redaktøren och göra ordet till helnorskt, med anpassad stavning.

Doughnut (donut)

Detta ordet avviker starkt i form från norskan, vilket kan tas som argument för att finna avlösarord. Några förslag från Ordsmia var: (*amerikansk*) *smultring*, *smultbolle*, *deignøtt*, *deigmutter*. De två siste förslagen, som är direkt baserade på den engelska förlagan (*dough* ”deig” och *nut* ”nøtt; mutter”), har inget stöd i A-tekst, däremot de två första:

Til slutt en dypfølt takk til Ragnar Aschim som faktisk har oversatt *doughnut* med *smultbolle* i stedet for *smultring*. Verden går tross alt fremover. (bokrecension skriven av författaren Anne B. Ragde, *Aftenposten* 27.3.95)

Med varemerket Aunt Mabel’s selger han *doughnuts* (*amerikanske smultringer*), muffins og brownies gjennom de store dagligvarekjedene, samt 7-Eleven, Narvesen og bensinstasjoner. (*Dagens Næringsliv* 8.2.02)

Eftersom en *doughnut* kan se ut både som en *ring* och som en *bolle*, är det inte orimligt att använda både orden *smultring* och *smultbolle*, eventuellt med preciseringen *amerikansk*. Men det är tveksamt om denna typen av ord kan ersättas på ett tillfredställande sätt. Märk i det sista exemplet det gamla etablerade lånet *muffins* (med *-s* som en del av stammen) och det nyare ordet *brownies*. Många liknande lån finns från matkulturen i andra språkområden: *croissant* från franska, *cappuccino* från italienska, *sushi* från japanska osv. Går vi till andra kulturområden, som musikk och konst, finner vi otaliga lånord.

Ord som visar till speciella företeelser från främmande kulturer bör få bevara sina rötter. Ordsmeder: Tänk på ordens ekologi!

Dreadlocks

Ett helt annat kulturord är *dreadlocks*, som betecknar en slags frisyra med ursprung i rastafarisekten i Jamaica. När orden nyligen blev diskuterade i Ordsmia, kom följande förslag upp: *rastafletter*, *tovet hår*, *rastaragg*, *jamaicalokker*, *grutjafser*, *ufsetufser*, *rastufser*, *afrolokker*. Ett par av förslagen är direkt nedsättande (och dessutom oprecisa) och kan därför inte godtas. *Afrolokker* ser ut att bygga på en missuppfattning – första villkoret för en ordsmed måste vara att veta vad som ska betecknas. Bland de acceptabla förslagen är det bara ett som får stöd i A-tekst. En sökning i oktober 2002 gav följande resultat: *rastafletter* 202, *rastahår* 34, *rastakrøller* 9, *dreadlocks* 43. Ett par exempel:

Alt en rasta gjør, skal være ”dread” (av engelsk: frykt). Ikke bare språket, men også håret, de lange *rastaflettene*, kalles *dreadlocks*. (*Aftenposten* 8.11.97)

Dreadlocks/rastahår: Den spesielle hårstilen symboliserer rastaenes røtter, og skal være en kontrast til den hvite manns streite, blonde hårsveis. (*Dagbladet* 30.6.01)

Det ser alltså ut som om det redan finns norska ord för *dreadlocks*, och det vanligaste av dem förekommer mycket oftare än det engelska ordet. *Rastafletter* har den fördelen att ordet beskriver frisyren samtidigt som det visar till den underliggande kulturen.

Det kan emellertid diskuteras om *rastafletter* och *dreadlocks* ska uppfattas som det samma. Det gör journalisten i exemplet från *Aftenposten*, och det finns flera exempel på detta i A-tekst. I Ordsamia var det delade meningar. Jag gick till en frisörsalong och fick där bestämt besked om att *rastafletter* och *dreadlocks* är olika saker. Det fanns också prover på frisyerna: smala välgjorda *rastafletter* och tjocka toviga *dreadlocks*.

En tolkning av situationen är att *rastafletter* är ett mer generellt begrepp för en hårstil av afro- och Jamaica-typen, som nu har blivit mode också i Europa. I A-tekst finner vi både uttryck som *Bob Marleys rastafletter* och *tynne, afrikanske rastafletter*. Men i konkurrensen med det engelska ordet verkar *rastafletter* vara på väg att få en mer specialiserad betydelse, medan *dreadlocks* (och *rastahår*) betecknar den ursprungliga rastafri-syren.

Exemplet visar problem som kan uppstå i samband med avlösarord: orden kan bli mindre precisa. Men om min tolkning är riktig, visar det också språkets självläkande kraft. Det skapas nya distinktioner och språket blir rikare. Helt synonyma ord är sällsynt-heter i språket. Om det finns en form, får det gärna en egen betydelse.

10. Hur ska avlösarordet få genomslag?

Det är inte tillräckligt att föreslå mer eller mindre fantasifulla avlösarord. Orden måste också få genomslag. Två viktiga ting att tänka på är: (1) att bygga på det som redan finns gör det enklare att få genomslag för avlösarorden; (2) för att avlösarord ska få genomslag är det viktigt att bygga allianser (se avsnitt 13) och inte bara skrivbordsfilosofera. Dessutom finns det strategier för att introducera avlösarord i text. Två viktiga strategier är *understöd* och *omvänt understöd* (jmf. Chrystal 1988), på norska *støtte* och *omvendt støtte*.

11. Understöd

Att utan förberedelse introducera importord eller avlösarord i en text kan föra till missförstånd eller leda till att språket mister sin skärpa. I A-tekst kan vi se otaliga exempel på hur en journalist behandlar importord. Ibland får läsaren en förklaring, som i exemplet med *street-racing* (se avsnitt 1) och *kiteboarding* (se avsnitt 8), där journalisten också tar med norska ord för fenomenet. Ofta följs importordet av ett norskt ord inom parentes, som apposition eller med någon annan form för anknytning. Exempel:

Cash management

Cash Management / kontanthåndtering [annons] (*Aftenposten* 17.3.98)

Backpacker

Tveit har forsket på *backpackere* (*ryggsekkurister*) som internasjonalt ungdoms-fenomen, og gjort feltundersøkelser i Australia, London, Dublin [...] (*Bergens Tid-ende* 5.8.02)

Branding

Mannen, som er blitt en institusjon i den norske designbransjen, må bære noe av ansvaret for utbredelsen av ordet *branding*, på norsk ”*merkevarebygging*”. (*Dagens Næringsliv* 17.1.01)

Fringe benefits

Det er visse indikasjoner på at høyinntektsushold utfører relativt mye egenarbeide i form av vedlikehold m.v. og at ”*fringe benefits*” (*frynsegoder*) erstatter skattbar inntekt for høyinntektstagere, og øker inntektsulikhetene [...] (*Aftenposten* 24.10.84)

Outsource

Braathens *outsourcer* (*setter ut*) sine bakketjenester til SGS (Scandinavian Group Services) [...] (*Aftenposten* 3.8.02)

Testimonial

På Hamar har klubbledelsen lenge diskutert hvordan de kunne stille opp for sin tidligere profil, og torsdag fikk man ja fra Vålerenga om en såkalt *testimonialkamp* (*æreskamp*). (*NTBtekst* 14.12.01)

Efter att ett norskt ord har blivit använt som understöd kan författaren gå vidare i texten och använda importordet eller det norska uttrycket utan att det blir risk för missförstånd

Det är viktigt att undersöka användningen av understöd, både för att få uppslag till avlösarord och för att studera strategier för att introducera avlösarord. Understöd blev t.ex. använt under etableringen av de norska orden för *airbag* och *whiplash* (jmf. avsnitt 5).

12. Omvänt understöd

I etableringsfasen finner vi också ofta omvänt understöd. Det betyder att det norska ordet nämns först och att importordet läggs till som en precisering, som i de två exemplen under *ROV* (se avsnitt 8). Andra exempel:

GPS

Til alt hell hadde gutten med seg både *satellittnavigator* (*GPS*) og mobiltelefon, og ringte selv alarmtelefonen for å få hjelp. (*Dagbladet* 8.10.00)

Key account manager

Kunderåd giver/KAM (*Key Account Manager*) [annons] (*Aftenposten* 11.4.02)

Storkundeselger/Key Account Manager [annons] (*Aftenposten* 14.4.02)

För den som inte är fackman är nog *key account manager* ett ganska dunkelt begrepp. En förklaring finner vi i A-tekst:

Etter noen tiårs utprøving i USA er systemet med ”*key account manager*” – eller bare ”*account manager*”, som ser ut til å bli den norske varianten (*sjef for nøkkelukunder*) – på full fart inn i Norge via europeiske gigantfirmaer. Behovet oppsto da underleverandører merket at mulighetene til å påvirke minsket ettersom kundene ble stadig større og mer uoversiktlige. Produksjefene fungerte ikke lenger så godt mot de store bedriftene, der beslutningene blir tatt av en lang rekke mennesker; sjefer, grupper og funksjonærer – alene eller sammen.

Løsningen viste seg å være en ”overkikador” som får det fulle ansvaret for hele kundeforholdet, en som kjenner kundens behov og nøkkelpersoner til enhver tid og som derved kan trekke på rett kompetanse fra egne rekker, sier Tom Engeskog i firmaet Frontline Bedriftsutvikling, som tidligere i år arrangerte landets første seminar om ”*key account executives*”.

I dag har anslagsvis 30 norske bedrifter ansatte med den engelske tittelen, mest innen dagligvareindustrien. Flere er på vei. Andre har samme funksjon, men bruker andre titler. (*Dagens Næringsliv* 26.8.93)

Tydliggen finns det inte ännu något norskt ord som kan ersätta *key account manager* på ett tillfredsställande sätt. I de två exemplen från *Aftenposten* har annonsörerna använt två olika norska ord, men har lagt till det engelska uttrycket. På så sätt tillfredsställs både kraven om begriplighet och precision – en strategi som är värd att ta efter för den som önskar att introducera avlösarord.

Mitt sista exempel är ännu ett ord som nyligen har tagits upp till diskussion i Ordsamia: *survivor*. I motsats till det besvärliga *stayer* (jmf. avsnitt 7) verkar lösningen lätt i detta fallet:

Survivor

Nå har stjernen fra the Hollies og Crosby, Stills, Nash & Young rundet 60 år og [han er] altså – ifølge ham selv – en *overlever*. *Survivor*. Men et album å henge øverst på juletreet er det ikke (*Bergens Tidende* 6.8.02)

Overlever blev också nämnt av deltagare i Ordsamia, och det var redaktionens val. Andra förslag var: *rehabiliterat*, *törrlagt*, *løvetann*, *løvetannmenneske*. Detta är goda norska ord som kan beteckna olika slags ”överlevare”: en brottsling som övergett förbrytarbanan, en tidigare alkoholist, en person som kommit igenom trots svårigheter (*løvetannbarn* är ett etablerat uttryck). Varför behövs då *survivor/overlever*? Bakgrunden för att det gamla engelska ordet *survivor* har blivit så vanligt är att det var namnet på den amerikanska versionen av TV-serien ”Robinson”, och serien har i sin tur gett inspiration till hitlåten ”Survivor”, med Destiny’s Child. Inte oväntat förekommer många av exemplen på *survivor* i A-tekst i en musikalisk kontext. Ordsmeder: Tänk på ordens ekologi!

13. Allianser

Både för att finna goda avlösarord, och för att de ska få genomslag, är det viktigt att bilda allianser med dem som är närmast berörda, vare sig de säljer *doughnuts* eller håller på med *kiteboarding*. Vi har sett att journalister, och även folk i reklambranschen, är uppmärksamma på möjligheterna som vi har att introducera avlösarord genom understöd och omvänt understöd. Kan sådana strategier utvecklas vidare? Bör de uppmärksammas mer i utbildningen?

Många importord kommer in via dagspressen. På väg till importordkonferensen fann jag två exempel på *soft power* i samma dagstidning. Forfattarna är välkända för norska läsare.

Etter Carter er det ikke mulig å resonnerer om internasjonal politikk uten å ta med det internasjonale sivilsamfunn av menneskerettighetsovervåkere som arbeider for sivilisering av politikken. I dagens jargong ”*soft power*”. (Bernt Hagtvet, *Aftenposten* 18.10.02)

Feltet åpner for nyere perspektiver som ”*soft power*” og ”public diplomacy” (Erik Rudeng, *Aftenposten* 18.10.02)

Här hade det varit fullt möjligt att skriva *myk makt*, eventuellt med *soft power* som omvänt understöd. Det kunde en redaktör ha påpekat.

14. Råd för ordsmeder

- Smid medan järnet är varmt!
- Se på det levande språket.
- Gå ut i fältet.
- Ta hänsyn til ordens ekologi.
- Om möjligt, bygg på det som redan finns.
- Tänk på att ord inngår i nätverk.
- Var inte bunden av den engelska modellen.
- Finn avlösarord som passar in i modersmålets mönster.
- Finn avlösarord som passar in i en naturlig kontext.
- Var beredd på att ett importord inte alltid kan ersättas med ett enskilt ord.
- Finn strategier för att introducera avlösarord.
- Stimulera till språklig reflektion.
- Bilda allianser.
- Studera konkurrensen mellan importord och avlösarord.
- Godta det som inte kan ändras.

15. *Engelsk eller ikke engelsk – is that the question?*

I titeln på mitt föredrag ställer jag frågan ”Engelsk eller ikke engelsk – *is that the question?*”. Det har vi också valt som överskrift för det sista kapitlet i vår bok om engelskan i Norge (Johansson & Graedler 2002). Titeln anspelar på en bok som kom ut i Danmark för ett par år sedan: *Engelsk eller ikke engelsk – that is the question* (Davidsen-Nielsen *et al.* 1999). Genom att formulera en fråga i stället för ett påstående vill vi understryka att det inte är en fråga om att välja mellan engelska och norska. Vi behöver båda. Frågan är när vi ska använda det ena och det andra.

Många lånord berikar språket, andra kan vi klara oss utan. Ofta kan importord och avlösarord leva sida vid sida och bidra till att språket blir rikare. Det viktiga är att vara språkmedveten, att inte okritiskt acceptera allt det nya som kommer från engelskan, och inte heller att kategoriskt avvisa allt. Redaktören av tidskriften *English Today*, Tom McArthur, använde för ett par år sedan de gamla kinesiska symbolbegreppen yin och yang för att karakterisera engelskans inflytande i världen (McArthur 2001). Engelskan är en välsignelse men kan bli en förbannelse om den förtränger eller förringar modersmålet. Utmaningen är att dra så stor nytta som möjligt av välsignelsen och så gott som möjligt undgå förbannelsen.

Referenser

- Chrystal, Judith-Ann. 1988. *Engelskan i svensk dagspress*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 74. Göteborg: Esselte studium.
- Davidsen-Nielsen, Niels, Erik Hansen & Pia Jarvad (red.). 1999. *Engelsk eller ikke engelsk. That is the question*. København: Gyldendal.
- Graedler, Anne-Line. 1998. *Morphological, semantic and functional aspects of English lexical borrowings in Norwegian*. Acta Humaniora 40. Oslo: Universitetsforlaget.
- Graedler, Anne-Line & Stig Johansson. 1997. *Anglismeordboka*. 1997. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansson, Stig & Anne-Line Graedler. 2002. *Rocka, hipt og snacksy. Om engelsk i norsk språk og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- McArthur, Tom. 2001. World English: A blessing or a curse? *English Today* 67, 57-61.
- Stene, Aasta. 1945. *English loan-words in modern Norwegian: A study of linguistic borrowing in the process*. London & Oslo: Oxford University Press, Johan Grundt Tanum Forlag.